

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

נאמנות בעל מפעל או חנות על כשרות מוצריו. מי ראוי להיות משגיח

כשרות?

א. נאמנות בעל מפעל וחנות על מוצריו

אחד הכללים המרכזיים בדיני איסור והיתר הוא 'עד אחד נאמן באיסורים'¹. אולם, בכמה מקומות ברמב"ם מובא שנאמנות זו אינה מספיקה לבדה על מנת לסמוך על כל יהודי בענייני איסור והיתר, אלא צריך בנוסף לנאמנות, 'חזקת כשרות'². על מנת להגדיר אדם בחזקת כשרות צריך שלשה תנאים:

1. לאדם זה יש חזקת כשרות מעיקרא - כלומר אין לנו ראייה שעבר עבירה³.
2. אדם זה אינו חשוד לעבור על איסורים או להכשיל אחרים⁴.
3. אדם זה הוא חלק מציבור שרובו אנשים כשרים וישרים⁵.

לכן: אין לבעל מפעל או חנות נאמנות על מוצריו, מאחר ומחמת שהוא נוגע בדבר (שיש לו רוח ממוני) הוא חשוד להכשיל אחרים (אפילו שלא בכוונה, חוששים שמורה היתר בדברים אסורים מחמת הנגיעה האישית) ואז התנאי השני לא מתקיים. ממילא, חובה לדרוש תעודת כשרות בכל בית עסק ולא לסמוך על הבעלים גם אם הוא אדם ירא שמייס⁶.

ב. התנאים לנאמנות משגיח כשרות

על פי האמור לעיל קבע הרה"ג אליהו שלזינגר שליט"א (לשעבר ראש מחלקת הכשרות ברבנות ירושלים) כמה תנאים למינוי ונאמנות משגיח כשרות:

- א. שהמשגיח יהיה בן תורה ירא שמייס וירא חטא.
- ב. שהמשגיח לא יקבל את משכורתו מהמושגח (בעל המפעל, חנות, מסעדה וכו').
- ג. אם יש הסכם כתוב בין מערכת הכשרות שמטעמה פועל המשגיח, למושגח, ולפיו אין בסמכותו של המושגח להרע את תנאי העסקתו או לפטרו (ואם יעשה כן יאבד את תעודת הכשרות או שייקנס) ניתן להקל שמשגיח יקבל את משכורתו ישירות מן המושגח⁷.

מקורות והערות

1. אחד הכללים הגדולים שאמרו חז"ל בדיני איסור והיתר הוא "עד אחד נאמן באיסורים" (גיטין ב ב, ג א. חולין י ב) הראשונים חלוקים מהו המקור לנאמנות זו בתורה.
א. רש"י פירש בכמה מקומות דברים שונים. במסכת גיטין (ב ב ד"ה ומשני) כתב רש"י "עד אחד נאמן באיסורים שהרי האמינה תורה כל אחד ואחד מישראל על הפרשת תרומה ועל השחיטה ועל ניקור הגיד והחלב". ובמסכת חולין (י ב ד"ה עד) הוסיף רש"י את הפסוקים שהבאנו למעלה, "וזבחת מבקרך ומצאנך" (דברים יב טו) וכן "ושחט את בן הבקר" (ויקרא א ה), "ואכלי כהנים על ידו" (לשון רש"י). הגר"מ פיינשטיין (אגרות משה יו"ד ח"א סי' טו) ביאר שרש"י הוצרך להביא את שתי הפסוקים מאחר ומהפסוק הראשון נלמד שמספיקה נאמנות של עד אחד בניגוד לדבר שבממון שצריך שני עדים. ומהפסוק השני נלמד שלא רק לאדם עצמו מועילה חזקת הכשרות אלא גם לאדם אחר ומותר לו לאכול על ידו.
מאיך במסכת יבמות (פח א ד"ה ואמר) כתב רש"י שנאמנות עד אחד באיסורם היא מסברה "דאי לאו הכי אין לך אדם אוכל משל חברו ואין לך אדם סומך על בני ביתו". לכאורה נראה שפירושו זה סותר את פירושו הקודם. אולם הריטב"א (גיטין ב ב) כתב בדעת רש"י "שהרי כל אחד ואחד האמינתו תורה על שחיטתו ועל ניקור הבשר שאם אי אתה אומר כן אין לך אדם מתאכסן אצל חברו כדאיתא בירושלמי". כלומר מה שכתב רש"י במסכת יבמות היא הסיבה שהתורה האמינה לכל אדם כפי שכתב בגיטין וכפי המקורות שהביא בחולין.
ב. התוס' (גיטין ב ב ד"ה עד) הקשו על רש"י שכתב שהתורה האמינה לכל אדם בהפרשת תרומות ומעשרות ושחיטה וניקור, שהרי בדברים אלו סיבת הנאמנות היא שיש ביד האדם לתקן ולכן הוא נאמן. לכן כותבים התוס' שהמקור לנאמנות עד אחד באיסורים הוא מגזרת הכתוב בטהרת נדה, שם נאמר "וספרה לה" ודרשו חז"ל (כתובות עב ב) "לה - לעצמה" שהאשה נאמנת לספור את ימי נדותה. אמנם התוס' מסייגים שנאמנות זו היא דווקא במקום בו לא 'איתחזק איסורא', שהרי אשה אינה בחזקת רואה כל הזמן, לפי שיש זמנים בהם היא טהורה, כמו כן בידה לטבול ולהטהר.
ג. במסכת יבמות (פז ב) למדנו "תנן נמי עד אחד אומר אכלת חלב והוא אומר לא אכלתי פטור טעמא דאמר לא אכלתי הא אישתיק מהימן אלמא עד אחד מהימן מדאורייתא מנא לן דתניא או הודע אליו חטאתו ולא שיודיעוהו אחרים יכול אף על פי שאינו מכחישו יהא פטור תלמוד לומר או הודע אליו מ"מ היכי דמי אילימא דאתו תרי ולא קא מכחיש להו קרא למה לי אלא לאו חד וכי לא קא מכחיש ליה מהימן ש"מ עד אחד נאמן וממאי דמשום דמהימן דלמא משום דקא שתיק ושתיקה כהודאה דמיא". כלומר לפי ההסבר הראשון בגמרא נאמנות עד אחד נלמדת מחיוב הבאת קרבן, שהרי אם עד אחד

לא היה נאמן יוצא שאותו אדם שנאמר לו על ידי עד אחד שאכל חלב, יביא חולין לעזרה, אלא ודאי הוא נאמן. אמנם הגמרא לכאורה דחתה תירוץ זה, אך לדעת הרשב"א (שו"ת ח"א סי' שעו) והריטב"א (חידושים יבמות שם) קיי"ל כהסבר הראשון בגמרא וממילא יש מזה מקור לנאמנות עד אחד. ד. סברה נוספת למקור נמצאת באחרונים. בחידושי הרי"מ (יבמות פח א) למד מהפסוק (דברים יט טו) "לא יקום עד אחד באיש לכל עון ולכל חטאת" אבל לאיסורים שאין בהם עון וחטאת נאמן. לימוד זה מועיל רק לעשה או ללאו שאין בו מלקות.

2. כתב הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פי"א הכ"ה) "דבזמן הזה אין לוקחין בשר וגבינה וחתיכת דג שאין בה סימן אלא מאדם שהוחזק בכשרות". וכן כתב (שם פ"ג הכ"א) "וכן אין לוקחין גבינה וחתיכת דג שאין בה סימן אלא מישראלי שהוחזק בכשרות".

הראב"ד (שם פי"א הכ"ה) חולק על הרמב"ם. לשיטתו סתם אדם אינו חשוד למכור איסורים אלא אם כן יש עליו חשד ספיציפי. כלומר לכל יהודי עומדת חזקת כשרות וזוהי נאמנותו וממילא אין צורך גם בנאמנות עד אחד וגם בחזקת כשרות לפי שהן דבר אחד (כסף משנה שם).

הרדב"ז (שם פי"א) ביאר בשיטת הרמב"ם שבאיסורים שהם קלים אצל עמי ארצות צריך בנוסף לנאמנות גם חזקת כשרות, אך בדברים שגם עמי ארצות מבינים את חומרתם (כגון: נבילות וטריפות) אין צורך בחזקת כשרות ודי בנאמנות שהאמינה התורה לעד אחד.

ועדיין לשיטת הרמב"ם צריך להבין מהי חזקת כשרות? האם היא חזקה חיובית- כלומר שנדע באותו אדם שהוא כשר, או שהחזקה היא חזקה שלילית- כלומר שלא נדע שאותו אדם חשוד לעבור על איסורים?

רש"י (יבמות פח א ד"ה ואמר) בהסברו למהות הנאמנות של עד אחד כתב "והא ודאי פשיטא לן דסמכינן עליה כל זמן שלא נחשד" מבואר בדבריו שהחזקה היא שלילית. וכן משמע בפני יהושע (חולין ב א) שכתב לגבי אי נאמנות עד אחד נגד חזקת איסור "ולא מבעיא אם נימא דהא דאין עד אחד נאמן נגד חזקה הוא דאורייתא, אם כן פשיטא שאין לחלק בין סתם אנשים ובין אנשים כשרים. אלא אף אם אינם נאמנים רק מדרבנן, מנלן לחלק בין סתם אנשים לכשרים, ולא מצאנו לחילוק זה שורש בש"ס ופוסקים". וכתב הרה"ג אליהו שלזינגר שליט"א על דבריו (אתקינן סעודתא עמ' ער) "נראה דכמו שאין הבדל מי הוא העד אחד לענין זה שאינו יכול להעיד נגד איתחזק איסורא, הרי שהוא הדין דאין הבדל מי הוא אותו עד אחד באיסורין כאשר הוא כן נאמן... ואולי אין זה מוכרח וצ"ע".

אמנם מדברי הרמב"ם נראה שלא מסתפק בחזקה שלילית שהרי זוהי הנאמנות שהאמינה התורה עד אחד, ולמרות נאמנות זו הצריך הרמב"ם שיהיה 'מוחזק בכשרות', לכן נראה שהרמב"ם סובר שצריך חזקת כשרות חיובית כלומר שנדע באדם זה שהוא כשר.

3. שלשת התנאים לחזקת כשרות נכתבו על פי דברי הרה"ג אליהו שלזינגר שליט"א (אתקינן סעודתא סי' נ).

בשו"ת מהרשד"ם (חלק חושן משפט סי' שי) כתב "דבר גלוי וידוע שכל ישראל בחזקת כשרים הם. כמו שאנו אומרים בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחט ויוצאה מחזקת איסור אבר מן החי נשחטה יצאה מחזקת האיסור אשר היה לה ובחזקת היתר עומדת עד שיודע לך בבירור במה נטרף כמבואר פרק קמא דחולין. כמו כן כל בן ישראל עשאו ה' ישר מתחלת בריאתו ובחזקת כשר עומד עד יודע לך בבירור בקש חשבונות ואורחות עקלקלות לצאת מדרך האמת והיושר" ורמ"א (חו"מ סי' לד סע' ד) כתב יותר מזה, שאפילו אדם שעבר איסור אם נוכל לומר שעשה זאת מחמת טעות לא נפסל לכל עדות שבתורה.

4. כמו בכל חזקה יש לדון גם על חזקה דהשתא, כלומר צריך לדון על מצב האדם כרגע ולא רק על מצבו מאז שנולד (זה קרוב מאד לדיון הקודם שם אמרנו שעד שיודע אחרת אנחנו מחזיקים א האדם בכשרות, אלא ששם הכוונה בעיקר על מה שהיה עד כה וכעת אנו דנים על מצבו הנוכחי).

5. התנאי השלישי הוא שנוכל לדון על האדם הזה שהוא חלק מהרוב, שרוב ישראל כשרים הם ואותו אדם שעליו אנו דנים הוא חלק מהרוב וממילא גם הוא כשר. ואכן כך מסביר הרדב"ז (שם) את דברי הרמב"ם שהבאנו לעיל. מדוע הרמב"ם מצריך חזקת כשרות? לפי שעוון לפני עור קל בעיני עמי ארצות, וממילא הרוב נכשלים באיסור זה ולכן אפילו שיש לאדם חזקת כשרות אינו נאמן כי אי אפשר לומר עליו כל דפריש מרובא פריש, אלא אם כן אותו אדם מוחזק בכשרות כלומר שהוא לא מרוב עמי ארצות אלא מהכשרים וניתן לומר עליו שמהם פרש.

6. על פי דברי הרה"ג אליהו שלזינגר שליט"א (שם) ולמרות שהוא כתב על משגיח כשרות, הדברים נכונים ובקל וחומר לבעלי מפעלים וחנויות.

7. על פי דברי הרה"ג אליהו שלזינגר שליט"א (שם).